

نقدی بر کتاب «آموزش و پرورش مقایسه‌ای»

محمد آرمند*

چکیده

آموزش و پرورش تطبیقی از مباحث مهم در علوم تربیتی است، دستاوردهای آموزش و پرورش تطبیقی در اصلاح نظام‌های آموزشی کاربرد بسیاری دارد، بدین منظور این موضوع در اغلب کشورها مورد توجه است. در زبان فارسی کتاب‌های متعددی در این باره نوشته شده که یکی از این کتاب‌ها، آموزش و پرورش مقایسه‌ای تألیف شراره حسینی است که می‌تواند یکی از منابع درس آموزش و پرورش تطبیقی مورد استفاده قرار گیرد؛ و در این مقاله مورد نقد قرار گرفته است. از ویژگی‌های مثبت این کتاب از نظر فنی حروف مناسب و خوانا و صفحه‌آرایی خوب طرح جلد مناسب و قطع مناسب می‌باشد. از نظر محتوایی نیز سلیس و روان بودن مطالب و هماهنگی عنوان‌ها و مطالب و بیان مطالب به صورت مختصر و مفید، از ویژگی‌های مثبت کتاب است. کاستی‌های کتاب قدیمی بودن مطالب و عدم استفاده از منابع جدید و دست‌اول، نقل و قول مطالب از سایر کتاب‌ها، بدون تحلیل و بررسی و آوردن برخی مطالب غیر مرتبط با آموزش و پرورش تطبیقی می‌باشد. همین‌طور عدم استفاده از تصویر و جدول و نمودار از نارسایی‌های دیگر کتاب است در پایان مقاله پیشنهاد‌های کاربردی ارائه شده با استفاده از آن‌ها می‌توان کیفیت کتاب را بهبود بخشید.

کلیدواژه‌ها: آموزش و پرورش تطبیقی، نقد و بررسی کتاب، کتاب درسی دانشگاهی، مقایسه و تطبیق

۱. مقدمه

در آموزش و پرورش مجموعه دانش‌ها، عقاید، آداب و رسوم و خصوصیات اخلاقی و قومی جامعه مطرح می‌شود. عوامل مزبور در جوامع مختلف صورت‌های گوناگون

* استادیار مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی سمت mohammadarmand@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۶/۳، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۸/۲۴

دارند و به همین علت نمی‌توان یک نظام آموزشی مطلوب و یکسان که در تمام جهان قابل عمل و اجرا باشد، ارائه کرد.

از سوی دیگر، هیچ نظام آموزشی به‌خودی‌خود کامل و بدون عیب و نقص نیست و هر نظام آموزشی با توجه به کمبودها و نواقص خود درصدد رفع نارسایی‌ها و گرایش به سوی کمال است. به عبارت دیگر نظام آموزشی به آنچه دارد قانع نیست و به آنچه ندارد، می‌اندیشد و این خود انگیزه‌ای برای رشد و رسیدن به کمال است (فرجاد ۱۳۸۸). امروزه آموزش و پرورش منشأ تغییرات و نوآوری‌های اجتماعی در جامعه محسوب می‌شود. نهاد آموزش و پرورش و دگرگونی‌های اجتماعی تعامل دارند. آموزش و پرورش جریان و فراگرد تدریجی، تغییرات فرهنگی، اجتماعی و توسعه‌ی ملی است. تغییر در آموزش و پرورش یعنی انجام دادن کارها و برنامه‌ها و روندها به گونه‌ی متفاوت و با توجه به گستردگی و تنوعی که در ساختار اجتماعی جامعه وجود دارد. برنامه‌ریزی و فناوری و نوآوری راه‌ها، روش‌ها و عناصر جدیدی هستند که در تغییرات و بهبود کارها و مطلوبیت آنها مؤثر واقع می‌شود. در روزگار ما، همه‌ملتها، با هر نظام سیاسی و اجتماعی پیشرفته و یا در حال پیشرفت به مسأله برنامه‌ریزی و اصلاحات آموزشی، با توجه به آخرین روش‌های آموزشی و فنی و پیشرفت‌های علمی جهان، توجه خاص دارند. این توجه تقریباً فراگیر و جهانی است و نسبت به دیگر فعالیت‌های اجتماعی از اولویت خاص برخوردار است.

بررسی تاریخ تحول نظام‌های آموزشی جهان نشان می‌دهد که برای تحقق این امر، بیشتر کشورهای پیشرو از مطالعات و پژوهش‌های تطبیقی در زمینه آموزش و پرورش بهره گرفته‌اند و از آن به عنوان شرط لازم برای طراحی نظام‌های آموزشی نوین خویش نام می‌برند و بر لزوم و ضرورت این گونه بررسی‌ها قبل از اقدام به هرگونه اصلاحات آموزشی جامع برای رفع نیازمندی‌های رو به رشد اقتصادی، فرهنگی و فنی خویش تأکید می‌ورزند. امروزه متفکران و متخصصان مراکز تعلیم و تربیت بین‌المللی بر ضرورت ایجاد این رشته‌ی نوین علمی در مؤسسات آموزش عالی و دانشگاه‌ها در سطوح کارشناسی ارشد و دکترا تأکید می‌ورزند و این تأکید، از اهمیت کار و نقش محققان این رشته علمی در معرفی نظام‌های آموزشی موفق جهان، شناخت مسائل آموزش و پرورش، معرفی نوآوری‌ها و روش‌های جدید در قلمرو آموزش و پرورش و دستاوردهای شگرف ناشی از آن، حاصل شده است.

گنجاندن درس آموزش و پرورش تطبیقی در برنامه درسی دانشجویان رشته‌های علوم تربیتی، مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی و علوم اجتماعی در کشور ما حدود سی سال سابقه دارد، لیکن تاکنون به علل عدیده از جمله ضعف آگاهی و اطلاع دقیق از هدف‌ها و کاربرد واقعی بررسی‌های تطبیقی آموزش و پرورش و یا دسترسی نداشتن به مطالعات نوین تطبیقی که پژوهندگان معاصر به عمل آورده‌اند، این رشته علمی جایگاه به حق خود را به عنوان ابزار لازم برای توسعه و اصلاحات بنیادین آموزشی به دست نیاورده است. با این حال امید است این‌گونه مطالعات با توجه به تأکیدی که برنامه‌ریزان آموزش عالی کشور دارند، بسط و توسعه بیشتری یابد و پژوهندگان آموزش و پرورش تطبیقی کشورمان در راستای معرفی این دانش نوین از طریق تألیف و نگارش کتاب و نشر آثار خویش همت گمارند. در حال حاضر، کشور ما یکی از مراحل مهم و اساسی و در عین حال حساس و دقیق خود را در زمینه توسعه آموزش و پرورش می‌گذراند. بدیهی است به موازات بسط و توسعه نهاد آموزش و پرورش باید به مطالعات تطبیقی آموزش و پرورش دست زد، زیرا این‌گونه مطالعات زمینه را برای انتقاد و رفع مشکلات نظام آموزش و پرورش فراهم می‌کند و اداره‌کنندگان چنین دستگاہی را در کشف و تحلیل مسائل تربیتی یاری می‌دهد. به سخن دیگر، آگاهی از تغییرات و اصلاحاتی که در نظام‌های تربیتی کشورهای دیگر رخ داده است و مشکلاتی که آنان در اصلاح و توسعه آموزش و پرورش خویش داشته‌اند و آشنایی با روش‌ها و تدابیری که برای حل این مشکلات به کار برده‌اند می‌تواند ما را در شناسایی مسائل آموزشی و اتخاذ تدابیر شایسته برای حل و فصل رضایت‌بخش آنها، خصوصاً در زمانی که در اندیشه بنیاد نهادن نظام نوین آموزشی هستیم، یاری دهد. همچنین این امر می‌تواند این امکان را فراهم نماید که با ژرف‌اندیشی نسبت به اصلاحات آموزشی بنگریم و در مقام قانون‌گذار، برنامه‌ریز و مجری طرح‌های آموزشی و اداره‌کنندگان کانون‌های تعلیم و تربیت با گام‌های استوار و سنجیده حرکت خویش را در تأمین خیر و صلاح عمومی آغاز کنیم و همان تجارب را که دیگران با صرف زمان و سرمایه‌گذاری وسیع به دست آورده‌اند، به علت بی‌اطلاعی، دوباره حاصل نماییم.

بی‌سبب نیست که در جوامع پیشرفته و حتی متمدنی جهان، هر روز بر وسعت مطالعات و پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش بر شمار کانون‌های علمی که این قبیل بررسی‌ها را در سرلوحه اشتغالات خویش قرار داده‌اند اضافه می‌شود و سیر تکاملی در

این زمینه همچنان ادامه دارد و شمول این‌گونه بررسی‌ها از نظر جغرافیایی و منطقه‌ای نسبت به گذشته نه چندان دور فراگیر شده است.

تطبیق و مقایسه به عملی اطلاق می‌شود که در آن دو یا چند پدیده را در کنار هم قرار داده‌شده و برای یافتن وجوه اختلاف و تشابه، آن‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم. اصولاً در زندگی روزمره بدون کار تطبیق و مقایسه نمی‌توان تصمیمی اتخاذ نمود و راه و روشی برای حل و فصل رضایت‌بخش امور انتخاب کرد. مثلاً زمانی که یک کالای خاص را از میان انواع مشابه آن برای خرید برمی‌گزینیم و یا از میان چند رشته تحصیلی، رشته دلخواه خویش را انتخاب می‌کنیم و یا از میان چندین شیوه اداره امور مؤسسه‌های آموزشی، کار مدیریت یک مؤسسه را بر سایر مؤسسات آموزشی ترجیح می‌دهیم، در تمامی این موارد به نوعی مقایسه و تطبیق مبادرت ورزیده‌ایم که به اعتقاد خود به‌گزینش اصلح منتهی شده است.

در حیطه آموزش و پرورش، این مقایسه یا تطبیق می‌تواند میان رویدادهای آموزشی در داخل یک نظام آموزش و پرورش صورت گیرد و یا در سطح وسیع‌تری ویژگی‌های گوناگون یک نظام تربیتی با نظام‌های تربیتی کشورهای دیگر مقایسه شود.

بدین‌سان آموزش و پرورش تطبیقی را می‌توان چنین تعریف کرد: آموزش و پرورش تطبیقی ترجمه اصطلاح (comparative education) است و به دانشی اطلاق می‌شود که موضوع آن شناسایی، تحلیل و مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌های پدیده‌های تربیتی در داخل یک نظام آموزشی و یا میان نظام‌های آموزش و پرورش کشورهای مختلف جهان با توجه به عوامل اجتماعی، مذهبی، اقتصادی، سیاسی مؤثر در تشکل و پیدایش آن‌ها است (محسن پور، ۱۳۸۹، ص ۱۰).

آموزش و پرورش تطبیقی امروزه یکی از مباحث مهم در علوم تربیتی است، دستاوردهای آموزش و پرورش تطبیقی در اصلاح نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف کاربرد بسیاری دارد، آموزش و پرورش تطبیقی منجر به شناخت می‌شود. این شناخت به جز آن که سبب توسعه دانش آموزش و پرورش تطبیقی می‌شود، چگونگی و چرایی موقعیت‌های تربیتی را به مسئولان و مربیان نظام‌های آموزشی می‌شناساند.

از بُعد روش‌شناسی، نگرش مقایسه‌ای باعث می‌شود پژوهشگران نظام‌های آموزشی از شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در میان پدیده‌های آموزشی آگاه شوند و از هرگونه نگرش افراطی‌پذیر بسیار دالگوهای موافق نظام‌های آموزشی دیگر دوری جویند.

آموزش و پرورش تطبیقی می‌تواند پویایی نظام‌های آموزشی را برای مدیران و عاملان آنها روشن سازد. نمی‌توان نظام‌های آموزشی را بدون شناخت و پذیرش پویایی و پیچیدگی پدیده‌های آموزشی از «بیرون» اداره کرد.

آموزش و پرورش تطبیقی به بهبود نظام‌های آموزشی نیز کمک می‌کند. مسئولان نظام‌های آموزشی با شناخت وضعیت گذشته و موجود این نظام‌ها می‌توانند بهتر عمل کنند.

یکی از یافته‌های مهم پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش این است که نظام‌های آموزشی در ارتباط دائم و لازم با دیگر نظام‌های پیرامون (فرهنگ، اقتصاد و سیاست...) عمل کند؛ از این رو نمی‌توان پیرامون مدرسه حصار کشید تا دانش‌آموزان را جدا از متن جامعه تربیت کرد. بدین منظور این موضوع در اغلب کشورها مورد توجه است و نشریات و کتب فراوان درباره آن به چاپ می‌رسد.

به‌نحوی که در سال ۱۹۹۷ حدود ۵۵ نشریه، در سال ۲۰۰۱ بیش از ۱۲۷ نشریه و در سال ۲۰۰۳ نیز ۳۴۶ نشریه در سطح جهان مقالاتی با رویکرد تطبیقی در حوزه آموزش و پرورش چاپ کرده‌اند همچنین روند افزایش علاقه به مطالعات تطبیقی باعث تأسیس بیش از ۳۰ انجمن ملی و منطقه‌ای شده است (بری ۱۳۹۰ ص ۱۳۹۰) منابع مهمی در این باره در سطح جهانی منتشر شده که از آن‌ها می‌توان از راهنمای بین‌المللی آموزش و پرورش تطبیقی (international handbook of comparative education) را نام برد که در سال ۲۰۰۹ در بیش از ۱۳۰۰ صفحه به چاپ رسیده است. همچنین مراکز تحقیقاتی مهمی در آموزش و پرورش تطبیقی فعالیت دارند^۱ (محسن پور ۱۳۸۹ ص ۹۲) در این اثر بحث‌های مهمی مطرح شده از جمله: همچنین در سطح جهانی پژوهش‌های وسیع و گسترده‌ای در قلمرو آموزش و پرورش تطبیقی صورت گرفته که بسیار حائز اهمیت هستند (منزون ۲۰۱۱). در کشور ما نیز یکی از درس‌های اصلی در علوم تربیتی، در مقاطع مختلف تحصیلی (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا) درس آموزش و پرورش تطبیقی است.

در زبان فارسی کتاب‌های متعددی در این باره نوشته شده است افزون بر نشریات و مجلات حوزه علوم تربیتی که به معرفی تجارب آموزشی سایر ملل می‌پردازند، کتاب‌هایی نیز درباره نظام‌های آموزشی سایر کشورها در دهه‌های سوم و چهارم ۱۳۰۰ هجری شمسی به زبان فارسی منتشر شد که از آن جمله می‌توان به کتاب تاریخ فرهنگ

اروپا، از آغاز تا زمان حال تألیف دکتر عیسی صدیق چاپ ۱۳۴۷ و کتاب آموزش و پرورش تطبیق تألیف دکتر محمد مشایخی اگرچه: چاپ ۱۳۴۹ اشاره کرد. دکتر صدیق در مقدمه کتاب خود چنین می‌نویسد این کتاب برای دانشجویان دانش‌سرای عالی و دانشکده‌های ادبیات تألیف گردیده، ولی اکنون که مجاهدت می‌شود که باکمال سرعت از فرهنگ اروپا و امریکا اقتباساتی به عمل آید و از روش جدید تربیت استفاده شود، بر فرهنگیان است که امثال این کتاب را مطالعه کنند و از تجربیات مترقی‌ترین ملل جهان آگاه گردند و در صدیق، ۱۳۴۷، نقشه‌ها و طرح‌ها و اقدامات خود از آن‌ها بهره‌برگیرند در مجموع، کتاب‌های مذکور و کتاب‌هایی که در سال‌های بعد درباره نظام‌های آموزش و پرورش تطبیقی منتشر شده‌اند، به سهم خود در معرفی نظام‌ها و تجارب آموزشی سایر ملل به ایرانیان، نقش‌آفرین بوده‌اند؛ که یکی از این کتاب‌ها، کتاب آموزش و پرورش مقایسه‌ای تألیف شراره حسینی است که چاپ سوم آن توسط انتشارات آوای نور در سال ۱۳۸۹ در ۲۶۴ صفحه به چاپ رسیده است. در این مقاله این کتاب مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. در ابتدا اثر به اختصار معرفی شده، امتیازات و کاستی‌های آن از نظر ابعاد شکلی و محتوایی بیان شده و سپس نقد درون ساختاری و برون ساختاری صورت گرفته و در پایان جمع‌بندی و نتیجه‌گیری صورت گرفته و پیشنهادهایی کاربردی برای بهبود کیفیت کتاب صورت گرفته است.

۲. معرفی مختصر اثر

با وجود گسترش مطالعات آموزش و پرورش تطبیقی در جهان و وجود انجمن‌های مختلف در کشورها تعداد کتاب‌های آموزش و پرورش تطبیقی زیاد نیست، در زبان فارسی علاوه بر کتاب حاضر، می‌توان کتاب‌های زیر را نام برد: آموزش و پرورش تطبیقی تألیف احمد آقازاده انتشارات سمت ۱۳۹۰، آموزش و پرورش تطبیقی (مبانی، اصول و روش‌ها) تألیف بهرام محسن پور، انتشارات سمت ۱۳۸۹، آموزش و پرورش تطبیقی، تألیف لوتان کوی ترجمه محمد یمنی دوزی، انتشارات سمت، ۱۳۷۵، آموزش و پرورش تطبیقی، تألیف محمدعلی فرجاد، انتشارات رشد، چاپ ششم ۱۳۸۸، آموزش و پرورش تطبیقی، تألیف علی محمد الماسی، انتشارات رشد ۱۳۷۷، پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش، رویکرد و روش، تألیف مارک بری و دیگران، ترجمه

عباس معدن دار و عفت عباسی، انتشارات آبیژ ۱۳۹۰، آموزش و پرورش تطبیقی تألیف داود غفاری انتشارات آذر برزین ۱۳۸۱.

کتاب حاضر دارای مقدمه و نه فصل است در این کتاب تشابه و افتراق نظام‌های آموزشی در دوره‌های مختلف تحصیلی در برخی کشورها بیان شده است، فصل اول به کلیات اختصاص یافته و در آن به موضوعات مورد بررسی در آموزش و پرورش تطبیقی، مقایسه در ابعاد گوناگون، ضرورت آموزش و پرورش تطبیقی، تعریف و اهداف آموزش و پرورش تطبیقی بیان شده است و سپس عوامل مؤثر عوامل در پیدایش یک سیستم تربیتی ذکر شده در پایان نظرات تعدادی از صاحب‌نظران آموزش و پرورش تطبیقی بیان شده است. در قسمت آخر این فصل نظام‌های آموزشی بر اساس تمرکز و عدم تمرکز مطرح شده است.

فصل دوم به مقایسه کلی کشورها اختصاص یافته و در آن کشورها به چهار دسته تقسیم شده و خصوصیات آن‌ها بررسی است. در فصل سوم رابطه آموزش و پرورش با جریان‌های معماری بیان شده و به آموزش و پرورش مستعمراتی بریتانیا در هند، افریقا و آموزش و پرورش مستعمراتی فرانسه و استعمار برزیل پرداخته شده است. فصل چهارم کتاب به پرورش پیش‌دبستانی اختصاص دارد، در ابتدا سابقه آن ذکر شده، ضرورت توجه به آن و هدف‌های کلی پیش‌دبستانی ذکر شده است، سپس پیش‌دبستانی در کشورهای فرانسه، انگلستان، ژاپن و چین بیان شده است در پایان فصل مشکلات آموزش و پرورش پیش‌دبستانی به صورت کلی ذکر شده است.

در فصل پنجم آموزش و پرورش ابتدایی در کشورهای فرانسه، انگلستان، ژاپن و چین بررسی شده است در این فصل ابتدا توضیحات کلی درباره آموزش ابتدایی داده شده، سپس آموزش و پرورش ابتدایی در کشورهای فوق مطرح و در پایان مشکلات آموزش و پرورش ابتدایی به صورت کلی بیان شده است.

در فصل ششم آموزش و پرورش در دوره متوسطه بحث شده، در ابتدای فصل مفهوم آموزش متوسطه ذکر شده و هدف‌های کلی این دوره مطرح گردیده و سپس آموزش و پرورش متوسطه در کشورهای فرانسه، انگلستان، ژاپن و چین مطرح گردیده است. در پایان فصل نیز فقط مشکلات دوره راهنمایی یا دوره اول متوسطه به صورت کلی بیان شده است

فصل هفتم کتاب به آموزش عالی اختصاص یافته و در ابتدا مفهوم آموزش عالی و هدف‌های کلی آن ذکر شده سپس آموزش عالی در کشورهای فرانسه، انگلستان، ژاپن و چین مطرح شده و در پایان فصل پیشنهادهایی برای ارزیابی کیفیت در آموزش عالی بیان شده و در پایان مشکلات کلی آموزش عالی ذکر شده است.

در فصل هشتم تربیت معلم که در اصل نوعی از آموزش عالی است در فصلی جداگانه مطرح شده و در ابتدا برخلاف فصول قبلی به تربیت معلم در ایران پرداخته شده و برنامه‌های درسی آن، سیر تحول و اقدامات مهم در تربیت معلم در ایران مورد بحث قرار گرفته است، سپس تربیت معلم در کشورهای فرانسه، انگلستان، ژاپن و چین مطرح گردیده و در پایان فصل معایب دوره‌های تربیت معلم به صورت کلی بیان شده، سپس پیشنهادهایی برای بهبود دوره‌های تربیت معلم ارائه شده است.

فصل پایانی کتاب (فصل نهم) به تحولات تربیتی در کشورهای فرانسه، انگلستان، ژاپن و چین اختصاص یافته و طرح‌های اصلاحی مختلف به طور خلاصه ذکر شده‌اند.

در پایان کتاب فهرست منابع ذکر شده (۵۲ مأخذ فارسی و ۷ منبع انگلیسی و یک سایت فارسی) و واژه‌نامه انگلیسی به فارسی آورده شده است.

۳. تحلیل ابعاد شکلی اثر

۳-۱ بیان امتیازها

در روی جلد از طرح مناسبی که متناسب با محتوای کتاب است، استفاده شده و رنگ و طرح استفاده شده نیز تا حدودی جذاب است، میزان حاشیه صفحات و سر صفحه‌ها مناسب است، کیفیت کاغذ استفاده شده نیز خوب است و کتاب در قطع مناسب چاپ شده است. از نظر حروف‌نگاری، می‌توان گفت هم‌اندازه قلم و هم نوع قلم مورد استفاده برای نوشتن مطالب مناسب است؛ و به آسانی مطالب قابل خواندن است و برای دشواری درک مطالب، عناوین مهم با قلم پررنگ مشخص شده است. در صفحه‌آرایی نیز سعی شده به نحو مطلوبی عمل شود و تلاش شده است یکی از عوامل مؤثر بر دوام کتاب، صحافی است که صحافی آن در حد قابل قبولی است؛ و به گونه‌ای صحافی شده است که استحکام خوبی دارد و تورق آن باعث گسستن صفحات از یکدیگر نمی‌شود.

۲-۳ بیان کاستی‌ها

اگر در پشت جلد همان‌گونه که در اغلب کتاب‌ها انجام می‌گیرد، اگر به اختصار مزایای کتاب مطرح می‌شد بر کیفیت آن افزوده می‌شد، با وجود امتیازاتی که کتاب از نظر فنی دارد ولی فاقد جدول، تصویر، نمودار، عکس و سایر مواد دیداری که می‌تواند بر جذابیت کتاب بیفزاید استفاده‌ای نشده است. استفاده از طرح و تصویر مرتبط با مطالب، علاوه بر جذاب‌تر شدن مطالب، موجب بهبود یادگیری می‌شود. از تصاویر برای توجه بیشتر به متن و ایجاد انگیزه مطالعه و روشن ساختن مطالبی استفاده می‌شود که بدون تصویر به آسانی درک نمی‌شوند.

تصاویر آموزشی ارتقای یادگیری موضوعات را در فراگیران موجب می‌شود و یادگیری را تسهیل می‌کند؛ به عبارت دیگر، تصاویر آموزشی وظیفه‌ای اساسی در انتقال یادگیری دارد و نه تنها می‌تواند جانشینی برای کلمات بسیار زیاد باشد، بلکه به یادگیرنده کمک می‌کند اطلاعات را بفهمد و به خاطر بیاورد، به گونه‌ای که متن به سادگی قادر به انجام دادن آن نیست (آرمنند، ملکی ص ۶۶) البته شکل‌ها و جدول‌ها و ... در صورتی ارزش آموزشی خواهند یافت که درباره دلیل استفاده از آن‌ها و ارتباط آن‌ها با بحث و اهمیتشان توضیحی هرچند مختصر داده شود (لپیونکا، ۲۰۰۳: ۲۸۳).

همین‌طور از تنوع فونت‌ها نیز بیشتر استفاده نشده است و یا برخی مطالب مهم را می‌توان برای توجه بیشتر خواننده در کادر قرارداد که در این کتاب از کادر استفاده نشده است.

۴. تحلیل ابعاد محتوایی اثر

۴-۱ بیان امتیازها

مطالب کتاب روان سلیس و قابل فهم است با وجود اینکه اغلب مطالب گردآوری و نقل و قول از منابع دیگر است ولی مطالب با مهارت زیاد کنار هم قرار گرفته و انسجام و هماهنگی در مطالب وجود دارد. همچنین در اغلب فصول مطالب دارای ساختار هماهنگ مزایای دیگر کتاب استفاده از منابع گسترده و متنوع فارسی است، در اغلب موارد مطالب مختصر و مفید مطرح گردیده است. یکی از ویژگی‌های مهم در کتاب‌های دانشگاهی تناسب عنوان‌ها با مطالب ذیل آن است که در این تناسب وجود دارد. ویژگی

مثبت دیگر کتاب این است در اغلب موارد ترتیب مطالب با حروف الفبا یا به ترتیب عدد ذکر شده‌اند. ویژگی مثبت دیگر کتاب این است که معادل انگلیسی نام‌های خاص و اصطلاحات تخصص در پاورقی آورده شده است. از ویژگی‌های دیگر کتاب ویراستاری خوب است و اغلاط تایپی نیز در کتاب مشاهده نمی‌شود.

۴-۲ بیان کاستی‌ها

یکی از کاستی‌های مهم از نظر محتوایی قدیمی بودن مطالب کتاب است، در فهرست منابع بیشتر کتاب‌ها مربوط ۲۰ تا ۳۰ سال پیش می‌باشند، در حالی که جامع‌ترین و جدیدترین مطالب مربوط به کشورها را (که سال ۲۰۱۱ آن در حال حاضر در دسترس است) که در سایت یونسکو (unesco) به صورت رایگان در دسترس است و می‌توان درباره خصوصیات مختلف نظام‌های آموزشی از جمله ساختار نظام‌های آموزشی، برنامه‌های درسی و موضوعات مختلف اطلاعات ارزشمند یافت که در این اثر از این نوع مطالب استفاده نشده است. شیوه استناد به منابع در متن نیز به شیوه ای پی ای (APA) نیست و در متن فقط شماره منابع و صفحه ذکر شده و تاریخ انتشار کتاب‌ها ذکر نشده است بنابراین در این شیوه خواننده متوجه تاریخ انتشار منبع نمی‌گردد. از سوی دیگر از منابع جدید، معتبر، به‌روز و مرتبط با موضوع و دست‌اول استفاده نشده است؛ و این مسئله از مشکلات اساسی کتاب به شمار می‌رود، مثلاً وقتی درباره آموزش و پرورش کشوری در حال حاضر بحث می‌شود منابع آن مربوط به بیش از بیست سال پیش آن‌هم به زبان فارسی است که ممکن است آن منبع هم از منابع قدیمی‌تر استفاده کرده باشد؛ بنابراین به‌روز نبودن مطالب و عدم استفاده از منابع دست‌اول از کاستی‌های مهم کتاب به شمار می‌رود.

کاستی‌های دیگر عدم پرداختن به برخی موضوعات مهم در قلمرو آموزش و پرورش تطبیقی است از جمله روش تحقیق که حوزه تحقیق و قلمرو مطالعه در آموزش و پرورش تطبیقی بسیار گسترده است و پاسخگویی به هر سؤال و تبع در هر مقوله‌ای از این رشته، شیوه پژوهشی خاص خود را می‌طلبد، این گستردگی طیف مطالعات به روش‌های تحقیق در این رشته تنوع می‌بخشد و طبقه‌بندی‌های مختلفی از روش‌های تحقیق در این حوزه به‌عمل آمده است (محسن پور ۱۳۸۹ ص ۳۱) و مباحث جدید مربوط به این حیطه را می‌توان در کتاب ماک بری و همکاران (Bray Mark

(Adamson Bob, Mason Mark 2007) دنبال کرد. همین‌طور نظریه‌های مختلف در آموزش و پرورش تطبیقی قابل بررسی است (محسن پور ۱۳۸۹ ص ۵۱) از جمله نظریه‌های زیر مطرح هستند:

- نظریه تطابق: بر اساس این دیدگاه که به نظریه تطابق معروف است آموزش و پرورش هر جامعه‌ای وسیله‌ای برای حفظ تعادل آن جامعه تلقی می‌شود. یعنی هر جامعه‌ای آن نوع آموزش و پرورش را می‌پذیرد که موجب بقای آن جامع می‌شود. بنابراین، آن گروه از متصدیان آموزش و پرورش تطبیقی که متأثر از چنین نظریه‌ای بودند، می‌کوشیدند تا با بررسی رابطه بین جامعه و آموزش و ارائه شواهدی از کشورهای مختلف، نشان دهند که آموزش و پرورش در حفظ تعادل جامعه ایفای نقش می‌کند.
- نظریه تکاملی یکی دیگر از نظریه‌هایی است که بر جهت‌گیری‌های تحقیقاتی پژوهشگران آموزش و پرورش تطبیقی اثر گذاشته است. طرفداران نظریه تکامل، پیشرفت جوامع از مراحل پایین به مراحل بالاتر را باور دارند و معتقدند جامعه موجودی زنده به شمار می‌رود که دارای ساختارهایی تخصصی است و این ساختارها بقای جامعه را تسهیل می‌کنند. دیگر آنکه بین سطح تکاملی جامعه و نوع آموزش و پرورش آن جامعه گونه‌ای سنخیت و هماهنگی وجود دارد.
- نظریه تجدد گروهی از نظریه‌پردازان نیز بر این باور بودند که اگرچه عوامل پیچیده‌ای چون شهرنشینی، رسانه‌های همگانی، نظام نوین اقتصادی و تحرک سیاسی در تبدیل انسان‌های سنتی به انسان‌های متجدد، دخیل و مؤثرند، اما از طریق آموزش و پرورش می‌توان انسان‌های جوامع سنتی را متجدد بار آورد. این باور موجب شد که عده‌ای از محققان آموزش و پرورش تطبیقی کوشش خود را معطوف شناسایی رابطه بین آموزش و پرورش و تجدد در کشورهای مختلف کنند. در این بحثی از این نظریه‌ها نگردیده است.

همین‌طور در برنامه درسی (curriculum) کشورها تحولاتی رخ داده از جمله گرایش به برنامه درسی تلفیقی (integration) که ذکری در این زمینه نشده است. همین‌طور تاریخ تحولات آموزش و پرورش تطبیقی از مباحث اساسی این موضوع است که بدان پرداخته نشده مباحث مربوط به حیطة را می‌توان در کتاب ماریا منزون (Manzon, marea, 2011)

ملاحظه کرد، همچنین تحولات اخیر در نظام‌های آموزشی گسترش استفاده از فناوری های نوین آموزشی است حتی در کشور ما نیز استفاده از آن‌ها در حال گسترش است در این کتاب در این زمینه نیز بحث نشده است درباره این موضوع در منابع گوناگون خارجی به تفصیل بحث شده است. از این جهت می‌توان گفت جامعیت کافی در کتاب حاضر کمتر است. در کتاب مطالبی نیز در فصل سوم با عنوان رابطه آموزش و پرورش با جریان‌های معماری مطرح شده که با آموزش و پرورش تطبیقی چندان مرتبط نیست کتاب از نظر ویژگی‌های آموزشی نیز کاستی‌هایی دارد و فاقد هدف‌های آموزشی است یا هدف‌های آموزشی کتاب درسی باید قبل از ارائه متن محتوا ارائه شود. این کار موجب می‌شود دانشجو از انتظارات آموزشی و برنامه‌ریزان و مؤلفان آگاهی پیدا کنند و با بصیرت بیشتر به یادگیری بپردازند. آشنایی با هدفها در ایجاد انگیزه یادگیری و جهت‌دهی به فعالیتهای یادگیری نیز مؤثر است (آرمند، ملکی ۱۳۹۱ص ۴۶)

همچنین کتاب فاقد پرسش در پایان فصول است. در کتابهای درسی از پرسش و طرح سؤالات مختلف برای تعمیق یادگیری استفاده می‌شود. پرسش مناسب علاوه بر کمک به فهم و درک بهتر مطالب فراگیرنده را به انجام فعالیتهای مختلف سوق می‌دهد.

عدم استفاده از نمایه از کاستی‌های دیگر کتاب است. یکی از قسمتهای مهم پایانی در انتهای کتاب درسی دانشگاهی نمایه است که شامل نمایه اسامی، مکانها و نمایه موضوعی می‌باشد وجود نمایه در کتاب محققان را در دسترسی آسان به مفاهیم و موضوعات داخل کتاب یاری می‌دهد

کتاب دارای واژه‌نامه است که این البته از محاسن کتاب به شمار می‌رود ولی در واژه‌نامه اصلاحات پیش پا افتاده و عمومی مطرح شده است.

آوردن معادل خارجی اصطلاحات و مفاهیم مهم علمی در پایان کتاب درسی بسیار مهم و حائز اهمیت است، ضروری است خواننده کتاب برای درک صحیح مطالب از معادل خارجی اصطلاحات آگاهی یابد. واژه‌نامه باید محدود به واژه‌های کلیدی کتاب مورد نظر باشد. منظور از واژه‌های کلیدی واژه‌هایی است که برای درک مفاهیم کتاب نقش اساسی دارند و توجه به برابر نهاده‌های خارجی آن‌ها خواننده را در فهم مطلب یاری می‌کند ولی در این کتاب تعدادی از واژه‌ها اصلاح تخصصی محسوب نمی‌شود مانند center به معنی مرکز یا general به معنی عمومی.

۵. نقد درون ساختاری (میزان انسجام درونی اثر)

محتوای کتاب درسی علاوه بر وضوح و ایجاز، باید یکدستی و انسجام داشته باشد، یعنی همه بندها (پاراگرافها) با یکدیگر در راستای هدف‌های مورد نظر پیام هماهنگی را به یادگیرنده انتقال دهند، از این جهت در مطالب کتاب هماهنگی لازم وجود دارد و مطالب درون کتاب دارای انسجام می باشد اگرچه در برخی موارد یکدستی در نحوه ارائه مطالب رعایت نشده است مثلاً در دوره متوسطه در کشور فرانسه فهرست درس های دوره متوسطه در جدولی ذکر شده است و لی در سایر کشورها این چنین عمل نشده است. از این جهت در کتاب حاضر کاستی وجود دارد.

یکی از اقدامات دیگری که به انسجام متن به مقدار زیادی کمک می کند تناسب و رابطه عنوان با محتواست عناوین باید کمترین کلمات ممکن را برای معرفی محتوای کتاب در برگیرد. از این جهت تناسب در مطالب کتاب وجود دارد و مطالب ذیل هر عنوان با عنوان آن هماهنگی دارد.

۶. نقد برون ساختاری

در خصوص میزان سازواری با مبانی و پیش فرض های مفروض اثر می توان گفت این اثر به دنبال نشان دادن تشابه و افتراق برخی نظام های آموزشی است که نگارنده تلاش کرده در کتاب این کار انجام رساند

۶-۱. میزان سازواری با مبانی و پیش فرض های اسلامی

مطالب کتاب از نظر موضوعی منافاتی با مبانی و پیش فرض های اسلامی ندارد و مطالب از زاویه علمی مورد بررسی قرار گرفته است. با این حال در فصل سوم رابطه آموزش و پرورش با جریان های استعماری مطرح شده که از نظر اسلامی حائز اهمیت است اگرچه این فصل با ارتباط کمتری با آموزش و پرورش تطبیقی دارد؛ و جای آن در این کتاب نیست و در کتاب جداگانه ای باید مطرح شود.

۷. نتیجه‌گیری و پیشنهادهای کاربردی

در این مقاله، کتاب «آموزش و پرورش مقایسه‌ای» مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. بررسی این اثر از دو جهت حائز اهمیت است. نخست آن‌که این کتاب به‌عنوان یکی از منابع موجود به زبان فارسی در آموزش و پرورش تطبیقی است که در مراکز علمی دانشگاهی مورد استفاده قرار می‌گیرد از سوی دیگر هرگونه نقد سازنده می‌تواند به سازنده‌تر شدن منابع مورد استفاده توسط مخاطبان منابع علمی یاری رساند. همچنین ویژگی‌هایی که از بررسی این اثر به دست می‌آید می‌تواند در غنی‌سازی سایر منابع نیز به کار گرفته شود؛ و مؤلفان چنین کتاب‌هایی با عنایت به موارد مطرح شده در این آثار خود را با کیفیت بیشتری تهیه نمایند.

در این مقاله نکات مثبت و کاستی‌های کتاب در جنبه‌های مختلف مطرح گردید و با عنایت به آن‌ها پیشنهادها زیر برای بهبود کیفیت کتاب قابل ذکر است:

- کتاب فاقد جدول، تصویر، نمودار، عکس و کادر سایر مواد دیداری است که می‌تواند بر جذابیت کتاب بیفزاید بنابراین پیشنهاد می‌شود با استفاده از این ابزارها می‌توان به جذابیت مطالب و بهبود کیفیت آن کمک نمود.
- در پشت جلد کتاب مزایای کتاب در چند سطر خلاصه بیان شود.
- فهرست مطالب خیلی کلی فقط عنوان فصول است با جزئیات بیشتری آورده شود.
- برای تأثیر آموزشی بیشتر کتاب هدف‌های آموزشی در ابتدای فصول و پرسش در پایان فصول آورده شوند.
- همین‌طور آوردن نمایه موضوعی در پایان کتاب می‌تواند مفید باشد.
- در واژه‌نامه پایان کتاب فقط واژه‌های تخصصی مهم آورده شوند و واژه‌های عام ذکر نشود.
- در شیوه ارجاعات از شیوه‌ای پی‌ای (APA) که در سطح جهان مرسوم است استفاده شود.
- از منابع جدید و به‌روز و دست‌اول استفاده شود؛ و در منابع خارجی از منابع معتبر مرتبط با این موضوع استفاده شود (که به مهم‌ترین منابع در این زمینه در مقاله اشاره شده است).

- موضوعات مهم در قلمرو آموزش و پرورش تطبیقی در کتاب مورد توجه قرار گیرد تا کتاب بهتر بتواند سرفصل درس را پوشش دهد از جمله روش تحقیق در آموزش و پرورش تطبیقی و تاریخ تحولات این رشته. برخی موضوعات که ارتباط کمتری با آموزش و پرورش تطبیقی دارند حذف شوند مانند رابطه آموزش و پرورش با جریان‌های اجتماعی.
- در ارائه مطالب مربوط به کشورهای مختلف یکدستی رعایت شود هر مواردی که برای یک کشوری آورده می‌شود همان موارد نیز برای سایر کشورها ذکر شود.

پی‌نوشت

۱. مراکز مهم پژوهشی در آموزش و پرورش تطبیقی

Boston College Center for International Higher Education
The Center for Comparative Studies in Education
Center for Comparative Study of Education, Loyola University Chicago
Center for Research and International Collaboration, Hong Kong Institute of Education
Center for Slavic, Eurasian and East European Studies at University of North Carolina
Center for Study of Education in an International Context, University of Bath UK
Comparative Education Policy Research Unit, City University of Hong Kong
Comparative Education Research Center, University of Hong Kong
Deutsches Institute Für International Pädagogische Forschung/ German Institute for International Educational Research
The European Association for International Education (EAIE)
FIU International Institute of Educational Development
Flinders University Institute of International Education
Institute of International Education
The International and Comparative Education Research Group

Monash Center for Research in International Education
Netherlands Organization for International Cooperation in Higher Education
New York University Program in International Education
OECD Center for Educational Research and Innovation
Pitt Institute for International Studies in Education, University of Pittsburgh,
USA
UK Center for International Education and Research (CIER)

منابع

آرمند، محمد، ملکی، حسن (۱۳۹۱). *مقدمه‌ای بر شیوه طراحی و تألیف کتب درسی دانشگاهی*. تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها. (سمت) آقازاده، احمد (۱۳۹۰) آموزش و پرورش تطبیقی، انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها. (سمت)

بری، مارک و دیگران (۱۳۹۰) پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش، رویکرد و روش، ترجمه عباس معدن دار و عفت عباسی، انتشارات آبیژ.

بری، مارک و دیگران (۱۳۹۰) پژوهش‌های تطبیقی در آموزش و پرورش، رویکرد و روش، ترجمه عباس معدن دار و عفت عباسی، انتشارات آبیژ.

حبیبی، شراره (۱۳۹۱) آموزش و پرورش مقایسه‌ای، انتشارات آوای نور.

فرجاد، محمدعلی (۱۳۸۸) آموزش و پرورش تطبیقی، انتشارات رشد.

محسن پور (۱۳۸۹) آموزش و پرورش تطبیقی (مبانی، اصول و روش‌ها)، انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها. (سمت)

Bray Mark, Adamson Bob, Mason Mark(2007) Comparative Education Research Approaches and.

Cowen Robert, kazameas m. andreas(2009) international handbook of comparative education, springer.

<http://www.ibe.unesco.org/en/services/online-materials/world-data-on-education/seventh-edition-2010-11.html>.

Manzon, marea(2011) comparative education: construction of a field, springer.

Mary Ellen, Lepinka (2003), *Writing and Developing Your College Textbook*, Atlantic Path P.